

Bernardo Estornés Lasa zenaren oroimenez (1907-1999)

Ez dakit noiz, non edo nola ezagutu nuen Erronkariko seme ospetsua. Betiko erreferentzia da niretzat gazte denborako lehen irakurgai maitagarrien ildotik, eta ia inoiz ikusten ez nuen izkutuko itzala, bestalde, elkarren arteko hartu-eman idatziak zaindu arren. Ez zitzaidan niri bakarrik gertatuko, noski. Ez zen ekimen publikoetan argazkiaren bila zebilen pinpilinpauxa arina, eta ez zuen kalejira zaratatsuetan gogoeneko kokalekua. Satorzulorik balego bultza da handiko langile isilentzat, han zegokeen Bernardo Estornes Lasa zenaren kokagune emankorra.

Estornes Lasa abizen bikoitza historia da XX. mendeko euskal kulturaren, eragin nabarmena izan baitu letren eta, bereziki, argitalpenen gure munduan. Nortasun handiko gizonen eskutik altxor erraldoia sortu du *Auñamendi* ikurra eta herrimina izan da eragileen ezaugarria.

Bernardo, Mariano eta Jose hirukote ospetsua, bakarka nahiz hiruak batuta, erronkariaren heriotzeratuaren bozeramaile gartsuak izan dira, bakoitza bere modura, XX. mende osoan zehar. Nafarroako euren haran zokoratua hil zorian zetzan gizon hauek bertako herri-jakintza eta *uskara* berezia plazaratzeari amodio hutsez ekin ziotenean Erronkariaren erdi-ihartuaren azken orduko gudari bulartsu izan dira hiruak, erdi aroko zaldun ameslarien antzera.

Euren ekimena ez da, noski, indar galduen ereintza antzua gertatu, eta Irati mendiko enbor tantaian oihan estuaren pareko ondare aberatsa da gaurregun euskal kulturaren alorean *Auñamendi* izenburuarekin egokitutako argialetxea. Taldea aipatu nahi izan dut lehenik, ezer izan baldin bada Estornes Lasatarren kasta eredugarria Euskal herrian, familia izan baita.

Hirukotearen azken zutabe eta sustatzaile aspergaitza izan da azken uneraino itzali berria den Bernardo, gizon xalo, erronkariar handi, euskaldun sutsu eta euskaltzain ohorezkoa. Izaban sortu zen 1907ko maiatzaren 11an. Bost anai-arrebatan bigarrena eta hiru giza-kietan lehena, aitajaunaren izena eman zitzaion bataioko uretan.

Euskaltzale hain nabarmenaren ibilbide errotuan bitxia badirudi ere, Bernardok ez zuen aita-amen ahotik ikasi euskara, Zaragozan liburuen bidez baizik. Hamabost urte beteta gero ekin ziola aurrekoen mintzairaz jabetzeari, aitortzen zuen berak. Txepelkeriarik gabe hartu zuen, noski, bihotzari zegokion eginkizun hau eta, berehala, hogeitertan idatzi zuen Aragoiko hiriburuan *Erronkari* (1927), bere lehenbiziko liburu euskalduna. Ikaslearen adore

kementsuarekin batera, mende hasierako erronkarieraren ahulezia adierazten du gertakizun honek. Galzorian aurkitzen zen Erronkariko *uskararen* amaizun eta aitaorde bihurtu bazen ere, ez zuen euskara bihotzekoa bere ama-hizkuntza eta etxeko ondare.

Izabako eskolatik merkataritza irakasletako ikastaroak egitera joana zen Aragoira, bertan berreskuratu zuen herriminarekin euskal konzientzia eta Donostiara aldatu zen 1929an titulua lortu bezain laster. Profesional lanari zegokion ildotik abiatuta 'Estornes ikastetxea' izeneko merkatalgoko ikastaroak emateko akademia sortu zuen Gipuzkoako hiriburuan. Zirriborro batzuetan azaltzen duenez, 45 bat neska-mutilen ikasleagoa lortu zuen. Bere biziko ezaugarri nagusia izango zen argitalpenen ildotik saiaturaz, *Euskal idazlasterra*, Taquigrafia vasca (1929) bigarren euskal liburua plazaratu zuen. Gazte denborako lehen ogibideari zegokion beste bi liburuki argitaratu gabeen prestakuntza aipatzen da bere eskuizkribuetan: *Cálculos Mercantiles y Financieros* deritzana, alde batetik, eta *Contabilidad Elemental y Superior* dela-koa, bestetik.

Hala beharez, diru kontularitza eta finantzen mundua baino erakargarriago zitzaizkion profesional gazteari, ordurako, murriztasuna eta gutxi gehiago eskaintzen zioten euskara eta euskal kultura, bere biziko erronka bihurtuko zirenak gero. Ogibidearekin tartekatuz laster agertzen hasi zen odolean zeraman euskaltzaletasuna, eta Eusko Ikaskuntzako bulegoburu eta liburuzain izendatua izan zen une hartan.

Espainiako gerrate zorigaiztokoak eten zituen abiada itxaropentsuan hasitako Bernardo euskaltzalearen lehen urratsak. Atzerrira ihes egin behar izan zuen Euskal Herriko beste seme jator askoren antzera. Frantzian ezkondu zen Ignazia Zubizarreta bizilagun izan duenarekin. Lau seme-alaba izan zituzten gero Txilen, eta Santiago hiriburuan hogeitaka urte igaro ondoren 1958an berriro Donostiara itzultzen da. Aldapetakoa malda aipatzen da garai honetako izkribuetan, eta hor zatekeen Sekundino Esnaola kaleko egoitzara aldatu aurretik familia bizi zen etxea.

Gizonaren lana eta emaitzak Gertakizun hauek baldintzatzen dituzte. Horrela, bada, hiru atal nagusitan bana daiteke napar ospetsuak euskal kulturaren alde egindako guztia:

Gerra aurrea

Gaztea izan arren, Garai hartan Euskal Herriko aldizkari gehienetan azaltzen hasten da bere izena, hala nola, *RIEV*, *Euskalerrriaren Alde*, *Yakintza*, *Euzkadi*, *Vida Vasca*, *BRSBAP*, e.a. luzea. Erbesteratu aurretik Legazpi kaleko 5-1. solairuan egiten zuen bizia.

1936. urte aurreko epe laburrean idatzitako liburu hauen zerrenda azpimarra daiteke, aipaturiko bi lehen liburuez bestalde:

Artistas Anónimos. La talla de madera y especialmente la de boj (1930)

Sabin Euskalduna Eusko umeei euskaraz irakurtzen erakusteko bigarren liburua (1931)

Mapa Vasconia (1932)

Resumen Bibliográfico Vasco (1933)

Euskal edestia (1935)

Indumentaria Vasca (1935)

Eginkizun zuen liburugaien zerrenda luzea da ordurako, hala nola, *Narraciones Vascas*, *El Verbo Roncalés*, *Diccionario Roncalés*, *Manual de Conversación Roncalesa*, *El Evangelio de San Mateo*, *Historia de Euskal Erria*, *El Valle de Erronkari* eta Enziklopedia orokorraren lehen gaiak.

Bigarren jarduera

la 15 urteko isilunea nozitu zuen atzerrian izabarraren produkzioak. Bigarren abia-da gai askotariko liburu batekin eman zuen, *Estética Vasca, Paisaje, Arte, Belleza* (Bs. As. 1952), delakoarekin alegia. Historia gaiak ditu, hala ere, gogokoenak bigarren aldi honetako bere izkribuetan. Oso emankorra izan zenez gerra osteko jarraipen hura, lan nagusiak aipatuko ditut bakarrik.

Eneko Arista, Fundador del Reino de Navarra (Buenos Aires. 1959)

El Ducado de Vasconia (1959)

Orígenes de los Vascos (4 t.)

Geografía Histórica de la Lengua Vasca (2 t.)

Diccionario Auñamendi Español-Vasco (5 t.)

Mundua Euskal Erriaren gogoan (1975)

Sobre Historia y Orígenes de la Lengua Vasca (1967)

Cancionero Popular del País Vasco (4 t.)

Liburugintzan oso estimatua eta arrakastatsua gertatu zen bere garaian Estornés Lasatarren bilduma, eta gogokoa zuten era guztietako idazleek euren izenak bertan agertzea.

Auñamendi argitaldaria

Garrantzitsua izan arren Bernardoren aipaturiko idazle lana, ezagunagoa gertatu zen berak sortu eta bultzatutako argitaletxearen emaitza. Berez zetorkion Izabako seme prestuari argitaldaritzako zaletasuna eta sena. Gazte-gaztetatik saiatu zen bidea urratzen eta *“Beñat Idazkiak”* izeneko argitaletxea sortu zuen 1934an. Preziatua da euskaltzaleen liburu arasetan orduan plazaratutako *Zabalkundea Sorta*. Oparoagoa izango zen hala ere emaitza hura eskuartean zituen euskal idazleen orijinal guztiak plazaratzeko denbora eman balio jarriak. Gerrak apurto zuen bi urteko bizi labur eta emankorra Bernardo gaztearen bidean.

Familiak eta berak jakinen dute gero erbesteko gabezia gorrian izkribuen isilune luzearekin batera gaingidutako zailtasunen berri. Argitalpen kontua da berriro, maila apalagoan bada ere, urte horietako aipamen bakarra: *Batasuna* izeneko aldizkaria plazaratu zuen Bernardok 1941.ean. Bere izaera aztertzeke benetan esanguratsua da Txileko jokabide hau.

Ez da harritzekoa, beraz, Euskal Herrira itzuli bezain laster, 1958an bertan alegia, *Auñamendi Argitaldaria* sortu izana. Francoren agintepean euskal gaiei buruz zuzendutako *“Azkue”* eta *“Aralar”* sorta bi kaleratu ziren askoren harridurarekin. Ausardia behar zen horrelako ekimenak burutzeko gerra ostean euskarak nozitzen zuen eraso ikusita. Estornés Lasatarrek argitaratzaile ez ezik, oinarriko idazle ziren bilduma horietan.

Esku liburuen zerrenda gotortu eta heldutasunera iritsi orduko, erantzunkizun larriagoko alorra lantzeari ekin zion *Auñamendi Argitaldaria*k. Erbesteko itzuleraren hamargarren urtean, 1968an alegia, gerra aurretik mamitzen hasia zen *Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco* izeneko erronkari aurre egin zioten Bernardo eta Mariano anaiek. Inork ez zekien

gaualdi liluragarri bateko amets zoroa, ala zaldun kementsu eta hezikaitzen gataska harroa izan zitekeen.

Arduradun nagusia izan den Bernardoren hiru hamarkada luzeko jarraipen etengabeak eman du bere emaitza: 72 liburuki mardulen bilduma erraldoia burutu du gizonak, eta moldiztegiara igortzeko prest zegoen azken zenbakia ikusteko arnasa ere luzatu dio eragile nagusiari biziak. *Finis coronat opus*.

1999. urteko abuztuaren 11an hustu zen Donostian Bernardo Estornes Lasa *Auñamendi Argitaldariaren* sukaldeko auspo bulartsua.

Baina ez da isilik joan eta ohi zuen eran entzunarazi du bere oihua. Azken orduko hiru liburu utzi ditu testamentu edo azken nahiaren zigiluarekin. Hauek dira:

Diccionario Español - Uskara Roncalés. Bere lehen ametsetako lana zen. 1929an hasi eta hein batean egin zuen itsas beste aldera joan aurretik. Orain azken oroitzapenen lekukotasuna eman nahi izan dio egileak lurreko denon atzerria uztean. Honako hau zioen niri idatzitako gutun batean: *Quiero dejar un recuerdo de la euskaldunidad de Erronkari que yo conocí cuando toda la gente hablaba en 'Uskara', excepto los muy jóvenes*". (15.XI.1990)

Memorias. Nortasun aberats eta langile porrokatuaren azken azalpen bihozkor honetan, bide guztietako ibiltari trebeak egoera larri eta bide neketsuan garaile ateratako konzientziaren oihatzuna utzi du: *Recuerdos y andanzas de casi un siglo* (3.IV.1994), neuk jasotako beste izkribu batean bere hitz xumez esana.

El Cantar de Euskalerría. Etxean eta kanpoan beti bizirik edukitako aberriari maitasunezko azken abestia. Honen hitzaurrea eskatu zidanean, argialetxeak zekarzkion buruhausteak ez zirela dirurik gabe aurrera ateratzen esaten nuen, besteak beste, ekonomia zehatza ere nolabait azaldu nahian. Merkatalgo eta finantzetako maisuak, bere lan eta merezimenduen kutsadura arrunta bezala hartu zuen diruaren aipamen laburra, eta honela erantzun zidan: *He recibido la presentación de 'El Cantar de Euskalerría' que me parece muy bien hecha. Solamente desearía suprimir la frase 'y el mundo de las finanzas', ya que soy ajeno totalmente al mismo y me desenvuelvo dentro 'de los límites de una empresa editorial con apenas nueve empleados y en parte familiares'*. (15.XI. 1990)

Nire aldetik ez zegoen hitz horiek baztertzeke inolako eragozpenik, baina edukia azaldu nionean, ez kentzeko erantzun zidan. Herriminaren zaurietan min ematen du dirukeriak. Funtsean, erromantikoen kastakoa zen merkataritzako maisua, eta ez euskal kulturarekiko merkataria. *La ilustración de Canto y Cantares de Euskalerría es un corte de tronco de un árbol con el mosaico donde se ha programado la vida'* (5.IV.1994), -idatzi zidan beste behin. Zuhaitzaren enborreko eratzun marrak alegia, bizitza osoko gertakizunen ardatzean.

Sariei dagokienez, Euskaltzain urgazle izendatua izan zen 1966an, eta euskaltzain oho-rezko, geroago.

Eusko Ikaskuntzak eratutako "Manuel Lekuona Saria" jaso zuen 1992an.

Uztarrotzeko herriak omenaldia eskaini zion urte berean.

Nafarroako Gobernuan Kultura Kontseiluko partaide nintzela 1997an, 'Príncipe de Viana' sarirako aurkeztua izan zen.

Hau da Bernardo Estornes Lasa zenaren oroimenez eskatu didaten goratzarre apal eta laburbildua. Satorzuloko lanak eman du bere uzta eta egun argiak oihukatzen du orain ilunpeko lan erraldoia esker oneko euskaldunen bihotzetan.

José María Satrustegui